

Ana Pintarić
(Pedagoški fakultet, Osijek)

UTJECAJ MANDIĆEVOG UPUTJENJA NA RELKOVIĆEV KUCHNIK

Godine 1779. u Budimu izlazi *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnih Ucsionich u Kraljestvu Slavonie* Antuna Mandića, đakovačkoga biskupa i znamenitog kulturnog djelatnika u Slavoniji u drugoj polovici 18. stoljeća, nepravедno zaboravljenoga.

Sedamnaest godina poslije, 1796., Josip Stipan Relković, svećenik Đakovačke i Srijemske biskupije, slijedeći prosvjetiteljsku tematiku objelodanjuje *Kuchnik*, savjetnik kuchniku koji *Oblaft ima fverhu Ukuchanah fvojih, koi za fva Dilla i Poslove njiove mora znati*. Pitanje na koje se želi odgovoriti u ovome članku glasi: je li i u kojoj je mjeri Mandićevo *Uputjenje* utjecalo na slovopis i pravopis Relkovićevoga *Kuchnika*?

U drugoj polovici 18. stoljeća u Slavoniji izlaze mnoga jezična i književna djela.¹ U krugu zanimanja ovoga članka nalazi se prvi slavonski pravopis i jedno književno djelo s prosvjetiteljskom tematikom.

Pravopis je 1779. napisao Antun Mandić, đakovački biskup, na hrvatskomu i njemačkomu jeziku. Naslov pravopisa glasi: *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnih Ucsionich u Kraljestvu Slavonie. Anleitung zur slawonifchen Rechtfchreibung zum Gebrauche der Natinalfchulen in dem Königreiche Slawonien. Ofen, gedruckt mit könig. Üniver. 1779.* (Drugo izdanje 1810. u Budimu. Dalje u tekstu: *Uputjenje*).²

¹ O tome vidi: Pavić, Matija. *Književna slika Slavonije u 18. vieku*, Glasnik Biskupije Đakovačko-Srijemske, 5., 8., 9., 10. i 11. (1889.) Đakovo

Prva je namjera *Uputjenja*, što je vidljivo iz naslova, postati udžbenikom za nastavu hrvatskoga jezika u narodnim školama.³ Drugu je namjeru, usko povezanu s prvom, Mandić istaknuo u *Prijavljenju/Vorbericht: da je obicsajni Nacfin Pifanja kod nas uvede, koji dofada skoro po Povolenju fvakoga Pifca mlogoverftan biashe*. (*Uputjenje*, 1)⁴

Uputjenje je slovopis i pravopis normiralo na osnovi jezika slavonske književnosti i na postojećoj jezičnoj građi, posebice na knjizi Jerolima Lipovčića *Dussu csuvauiche pohogjenje* i gramatici Matije Antuna Relkovića *Nova slavonska i nimacska Grammatika*.⁵

Nasljedujući tematikom i književnom vrstom prosvjetiteljsku tradiciju, koju je 1762. začeo otac mu Matija Antun u *Satiru* i 1776. u *Ovcarnici*, Josip Stipan Relković objelodanjuje 1796. *Kuchnik*.⁶

Pun naslov Relkovićeve knjige glasi: *Kuchnik shto svakoga Miseca priko Godine: u Polju, u Berdu, u Bashcsi, oko Marve i Xivadi, oko Kuche, i u Kuchi csiniti, i kako Zdravje razloxno uzderxati ima. Iz dugovicsnog Vixbanja ftarih Kuchnikah povadih, i u Slavonskom Glafu izdade Josip Stipan Relkovich od Ehrendorf, Slavne Diakovacske Biskupie Shtaabski Parok u Vinkovcih. U Osiku, Slovih Ivana Martina Divalt privilegiratog Knjigotifca. 1796.* (dalje u tekstu: *Kuchnik*)

Tako su se na kulturnom slavonskom polju, posebice na razvijanju školstva, poput sijača sjemena našla dva svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije - Antun Mandić i Josip Stipan Relković - s istom namjerom: da pridonesu kulturnom klijanju Slavonije.

Antun Mandić

Dr. Antun Mandić, biskup Đakovačke i Srijemske biskupije (Požega, 1740.- Đakovo, 1815.), zaređen je 1763. u Zagrebu. Najprije je postao

² Pretisak *Uputjenja* objelodanila je Matica hrvatska Ogranak Osijek, 1998.

³ O tome vidi: Cuvaj, Antun. *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, sv. I. i II.*, Zagreb, 1910.

⁴ U Mandićevo vrijeme u cijeloj Hrvatskoj vlada grafijsko i pravopisno šarenilo, kako piše Tomo Matić: *Uza svu regionalnu pociepanost starije hrvatske književnosti često je u prošlim vijekovima izbijao sad manje, sad više sviestno osjećaj, kako je pravopisno šarenilo neprilično i štetno i kako uporaba pokrajinskih govora u književnosti sapinje njezin razvoj u suviše uske granice, a gdje koji su stariji pisci kušali naći izlaz iz te pokrajinske skučenosti i dati književnome jeziku širu osnovu.* (Matić, 1945., 133)

⁵ Knjiga je Lipovčićev prijevod s mađarskoga jezika, izdana u Budimu 1750.

⁶ Oslanjam se na djelo tiskano u Osijeku 1796. U proslavu Relković navodi nadnevak: *16. svibnja 1795.* Tomo Matić u *Nastojanju Josipa S. Relkovića na podizanju školske nastave u njegovu zavičaju.*//Simpozij Doprinosi Slavonije hrvatskoj književnosti, 179-190 (1968.) Vinkovci-Zagreb, piše da je djelo izdano 1794.

regensom u požeškom Sjemeništu, poslije župnikom u Kobašu i Lipovljanima, a kako je bio vrlo obrazovan (govorio je sedam jezika), postao je 1778. kanonikom, a 1806. đakovačkim biskupom.

Antun Mandić je uživao velik ugled u Austro-Ugarskoj Monarhiji, pa mu je, između ostalih odgovornih poslova, povjereno uređivanje dvojezičnih škola u Kraljevini Slavoniji i Hrvatskoj.⁷

Josip Stipan Relković

Josip Stipan Relković Ehrendorfski, sin Matije Antuna Relkovića (Zadubravlje, 1754.- Vinkovci, 1801.), školovao se u Požegi i Zagrebu. Bio je župnikom u Sl. Brodu, Duboviku, Ivankovu, Vinkovcima. Zaslužan je za otvaranje viših razreda Gimnazije u Vinkovcima.

Godine 1789. podnio je Relković Dvorskom vojnom vijeću u Beču molbu za 600 forinti kao pomoć za tiskanje njemačko-latinsko-slavonskog leksikona za školske potrebe. Vijeće mu je odbilo molbu s obrazloženjem da se državnim novcem već radi na izdavanju ilirsko-njemačko-latinskog i talijanskog rječnika (misli se na Stullijev rječnik *Rjecsosloxje*). Osim *Kuchnika* Relković je 1784. izdao mali katekizam.⁸

Sadržaj Uputjenja

Uputjenje na 40 stranica, na hrvatskomu i njemačkomu jeziku, normira neka slovopisna⁹ i pravopisna pravila. Prema izdanju 1779. poglavlja su sljedeća: *Od Priftojnoga Potribovanja Slovah kod Upisivanja Slovkih i Riecfih* (22-36), *Od Priftojnoga Razdilenja Riecfih na Slovke* (36-38), *Od pravoga Potribovanja Zlamenjeh Razlike* (38-54). Na kraju je *Popifanje nikojih Riecfih, koje u Glafu slicne, jefu, alli nje u Pifanju razlucfiti valja* (54-56).

⁷ Vidi: Srakić, Marin. *Antun Mandić, biskup, realizator školskih reforma u Hrvatskoj.*//Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću, 87-97 (1985.) Osijek

⁸ Vidi: *Spomenica o stopedesetgodišnjici Državne gimnazije u Vinkovcima 1780.-1930.*, Prva Hrvatska dioničarska tiskara u Osijeku, 1930., str. 68. Vidi i: Matić, Tomo. Nav. dj., str. 179.

⁹ Grafijski sustav, koji su u Slavoniju u 18. stoljeću unosili franjevci i isusovci, mješavina je dalmatinske i kajkavske grafije. Vidi: Vince, Z. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, 1978., str. 78; Mogaš-Vončina. *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 11, 61-81 (1969.) Zagreb

Sadržaj *Kuchnika*

Kuchnik je stihom napisan naputak kućniku, *Kralju Kuchnika*, koji *Oblaft ima fverhu Ukuchanah fvojih*, koji za fva *Dilla*, i *Poslove njiove znati mora... priko godine u Polju, u Berdu, u Bashcsi, oko Marve i Xivadi, oko Kuche, i u Kuchi csiniti, i kako Zdravje razloxno uzderxati ima.* (Dobrovoljni Shtiocse)

Iza naslova otisnut je tekst na latinskom i hrvatskom jeziku:

*Qvi mordet libros epulis umbicumqve refertes,
Non habet, unde alias devoret ipfe dapes.*

*Grizuchim Knjige, Jilih koje fvagdifu pune,
Od fuvog'mJila puftife Zubi bune!
Oni vech' umorni, i fuve Jiftbine fiti,
Stache grizt vishje, od shtali fiti biti?*

Nakon toga ističe se kome je knjiga posvećena: *Njiovoj Ekscellencii Prisvitlomu Visoko-Plemenito-Rodjenomu Gospodinu, Gospodinu BARONU de VINS Njiovo Cesaro-Kraljevsko-aposhtolskoga veliscanstva Otajnom Vichniku Stanja Vitezu od Velikoga Križa Vojnicskog Reda Marie Theresie, Generalu od Artilerie, Vlastitelju Jedne Pishacske Regimente, General - Inspektoru Istocsnih Krainah. &c. &c. &c.*

Kitnjastim se stilom Relković obraća *Njiovoj Ekscellencii Prisvitlomu Visoko-Plemenito-Rodjenomu Primilostivomu Gospodinu Gospodinu* i zahvaljuje što je tako visoko ime ukrasilo i pridonijelo *Ugledu i Vridnosti Knjixici mojoj koju ona ni od febe, ni od mene neima.* Slijedi nadnevak: *U Vinkovcih na 16. Svibnja, 1795.* i potpis: *Nedoftojni Sluga Jos. Stip. Relkovich od Ehrendorf Shtaabski Parok.*

U nastavku pisac se na devet stranica obraća *Dobrovoljnom Shtiocsu.* One koji misle *dafam Serp u tugju Xetvu unio* uvjerava da postupa u duhu Evandjelja.

Sljedećih je 445 stranica pisac rasporedio na poglavlja:

I. *Uzrok mojega Posla* (1-5)

II. *Zaderxaj Knjige* (5-13)

III. *Razdiljenje Zaderxaja* (14-35)

Sicsanj (36-72), *Veljacsa* (72-107), *Oxujak* (107-170), *Travanj* (171- 208), *Svibanj* (209-250), *Lipanj* (251-296), *Serpanj* (297-323), *Kolovoz* (323-346), *Rujan* (347-372), *Listopad* (373-396), *Studenj* (396-415), *Prosinac* (416-430)

IV. Zavershaj Posla (431-445)

Poglavlja koja su naslovljena imenima pojedinih mjeseci dijele se na šest manjih cjelina: *Shtofe u Polju radi, Shtofe u Berdu radi, Shtofe u Bashcfi radi Shtofe oko Kuche i u Kuchi radi, Shtofe glede Zdravja paziti ima.*

U daljnjem će se tekstu vidjeti u kojoj mjeri *Kuchnik* slijedi slovopisne i pravopisne norme iz *Uputjenja*.

PRAVOPISNA PRAVILA

Velika i mala slova: *Uputjenje* veli da se veliko slovo piše na početku rečenice, *Govorenja*; na početku stiha, *Reda pjesmenoga*; riječi iz počasti, *Riecsi kojefe u Nadimenu na Sobftva pozivaju*; imenice, *Poglavite Riecsi*.

Malim se slovom pišu sve riječi izvedene od imenica; malo se slovo piše i u sredini složenih riječi, u *Sridi fastavljenih poglavitih Riecfih*.¹⁰ Iz Relkovićevog je teksta vidljivo da *Kuchnik* slijedi navedena pravila:

1. Prva riječ u rečenici: *Primi dakle ovi moj Pofao Dobrovoljni Shtiocfe! za Dobro, u komu ako nijam upravno nacfinio, barem ktiofam upravno nacfiniti, i to je dofta morebitchu kadgod illi ja, illi tko drugi moje Pomanjkanje izpraviti, illi izpuniti. Medjuto xiv, i Zdrav budi.* (Dobrovoljni Shtiocfe)

2. Riječ na početku stiha:

Zima, u njoj Poslenik uxiva,
I blaguje Plod fvojeg' Ufiva,
Kripechife od fvojega Truda. (7)

3. Riječi iz počasti:

Primi dakle ovi moj Pofao Dobrovoljni Shtiocfe!

4. Imenice ili Poglavite Riecfi:

- *Vochka, Poslom, Zvir, Csovik, Gledanje, Lipota, Adam, Broj, Maslo, Mliko, Sir, Klice, Trava, Znanje, Ljutina, Narav, Duxno ft, Zdravje, Lik, Plod itd.*

¹⁰ Nazivi koje Mandić rabi: *Glasovito Slovo*-samoglasnik, *Govorenje*-rečenica, *Neglasovito Slovo*-suglasničko slovo, *Ortographia*-pravopis, *Poglavita Riecs*-imenica, *Svedorek*-izričaj, *Uprava*-norma. Nazivi koje rabi S. Relković: *Glas-jezik i slovo*.

5. **Malim se slovom** pišu sve ostale riječi i riječi koje su drugi dio složenice:

- *duhovni, fvi, latinskimah, tugjimah, gercski, rimski, vishja, razložan;*
- *Dobrovoljni, Pravopifanje, Pifmopif.*

PISANJE NEKIH GLASOVA I GLASOVNIH SKUPOVA

1. *Uputjenje* se zalaže za etimološko pisanje riječi pa veli da u izvedenicama nije dobro mijenjati slova. Zato treba pisati *Druxtvo, a nie Drushtvo, bridak, a nie britak.* (*Uputjenje*, 30)

S. Relković slijedi Mandićevu normu, pa piše: *Druxtvo* (4), *razkoshne* (2), *razfada* (77), *sladko* (211), *Laxcu* (235), *ridko* (40), *Ogrizke* (56) *izplakah* (3), *izkerčfi* (77), *Knjigi* (Proslov).

2. **Pisanje ě:** Na mjestu glasa ě u *slavonskom jeziku* u 18. stoljeću nalazimo najčešće **i**, ali i **ie**, **e**, **je** i **ije**. Ova je različitost posljedica književnog povezivanja svih dijelova Hrvatske.

Antun Mandić izvrsno poznaje *slavonski jezik*, pa ističe da nije dobro *glasovito Slovo i fa Slovom e promieniti* i dodaje da samoglasno **e** u *slavonskimah Riecsmah* *slidi za Slovom i illi j, pervo: radi Produljenja Slovke; drugo, radi dobroga Izgovaranja: na Priliku: Tielo, vierno, cielom, gdje, pjesma.* (*Uputjenje*, 26)

Ipak u *Uputjenju* nalazimo dvojnosti (što može biti i tiskarska pogriješka): *Diete i Djeca, Potreba i Potrib.*

U S. Relkovića ikavska je zamjena ě dosljedna u svim vrstama riječi: *Sicsanj, Vrime, Vridnost, jidu, prid, priko, tira.* U riječi *Sieno* (256) ě je zamijenjen s **ie**.

Drugi dio Mandićevog napatka da slovo **e** dolazi iza **i** radi produljenja riječi, Relković ne slijedi, pa piše: *Rich, Svit, Zvir, Siscanj, Zvir, Snig.*

3. **Slovo č.** U *Uputjenju* se slovo č piše dvojako: **cs** i **cf**: *Riecf, Nacfin, Pocsetak, nimacski.*

Relković prihvaća oba slova: *Rics* (Dobrovoljni Shtiocse), *Ricf* (35).

4. **Slovo ć.** Pitanja koja se nameću u svezi sa slovom ć je pisanje i izgovor.¹¹ Prema Mandićevom mišljenju ć se pisalo i izgovaralo na dva načina: **ch** i **tj**; **ch** se čitalo ć, a **tj** se čitalo **tj**.

¹¹ Postoje različita mišljenja o pisanju i izgovoru **ch** i **tj** u 18. stoljeću. O tome su pisali Tomo Maretić, Josip Vončina, Milan Moguš, Stjepan Babić, Zlatko Vince. Vidi popis literature.

Da su se oba slova izgovarala ć, Mandić ne bi imao razloga upozoravati da *ne valja neglasovita slova medju sobom prominiti*, i nastavlja: **ch** i **tj** *imaju fe po Izvadjanju Ricsih potribovati: Chud, ufatjen, a nie ufachen.* (Uputjenje, 32)

S. Relković razlikuje slova **ch** i **tj** pa piše: *Cvitje* (224), *kratji* (224), *metje* (224), *pometjesh* (287), *Listje* (250), *Pitje* (250), *buduchi* (250), *veche* (250), *Voche* (287).

5. Slovo **đ**. U 18. se stoljeću slovo **đ** pisalo **gj**, **g**, **di**, **gj**, **gy**, **dj**, ponekad i nedosljedno.

Mandić za **đ** ima dva znaka: **dj** i **gj**. Prema njegovom mišljenju svako slovo ima svoju etimologijsku vrijednost: *Jednako dj i gj razlikuje Izvadjanje Riecfih gdje ove Slovke pravo potribovati valja; na Priliku: Gjubre; rodjen, a nie rogien od roditi; vodjen, a nie vogjen. i. t. d.* (Uputjenje, 34) Možemo prihvatiti ovo mišljenje, jer je moguće da jotacija još nije dosljedno provedena, pa se izgovor **đ** i **dj** razlikovao.¹²

S. Relković slijedi *Uputjenje* i piše:

- **Shtiocfe**, **medju**, **medjuto**, **obradjena**, (Dobrovoljni Shtiocfe) **radjah**, (13) **ugadjah**, (13) **mladja**, (68) **prisadjivost** (13)
- **Megja**, (64) **Gjubre**, (221) **tugje**, (221) **Evangelje**, **tugjimah** (Dobrovoljni Shtiocfe)

6. Slova **dž**, **lj**, **nj**. *Kuchnik* i *Uputjenje* slova **lj** i **nj** pišu jednako: *Knjiga, Ključ, Dobrovoljni, Zemlja, Njivah, Gnjide.*

U *Uputjenju* ne nalazimo riječi sa slovom **dž**, no nalazimo u *Kuchniku*: *Arpacxika* (353), *Bucxak* (343), *Jecxek* (68), *Cxigirica* (60), *Pencxer* (293), *Zanacxia* (292). Jamačno je i Mandić slovo **dž** pisao **cx**, no za to nema dokaza.

7. Vokalno **r**. *Uputjenje* za vokalno **r** normira **er**, što S. Relković prihvaća: *Zaderxaj* (29), *pervo* (2), *kercsi* (3), *Serp* (5)¹³.

8. Slovo **s**. Slovo **s** *Uputjenje* piše **s** i **f**. Tako i S. Relković: *Posao*, *Sicsanj*, *ftajat*, *fvi*, *prinofiti*.

¹² O pisanju i izgovoru **đ** pisali su: Tomo Maretić, Josip Vončina, Milan Mogoš, Zlatko Vince. Vidi popis literature.

¹³ O popratnom vokalu uz **r** vidi: Vončina, J. *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU, Zagreb, 1975., str. 50.

9. Slovo š. Uputjenje za š ima znak **sh**. S. Relković slijedi Mandićevo upozorenje: *Shtiocfe, mishaju, nashku, shtogod, mishaju, nashku, shtogode*.

10. Slovo ž. S. Relković slijedi Uputjenje pa slovo ž piše **x**: *uzderxaje (66), xutech 220), Xelja (342)*.

Vidljivo je da Stipan Relković, kao i većina slavonskih pisaca u 18. stoljeću, slijedi grafiju koju je ustrojilo Uputjenje. Pogledajmo to u sljedećoj tablici.

	Č	Ć	Đ	D Ž	LJ	NJ	R	S	Š	Ž
<i>Uputjenje, 1779.</i>	cs	ch	gj	*	lj	nj	er	f	sh	x
	cf	tj	dj				r	s		
<i>Kuchnik, 1796.</i>	cs	ch	gj	cx	lj	nj	er	f	sh	x
	cf	tj	dj				r	s		

* U Uputjenju nema riječi sa slovom **dž**.

POTREBNA I SUVIŠNA SLOVA

U ovom poglavlju Uputjenje govori o nastavku **-ao**, slovu **h** i pisanju slova **z** uz **c**.

1. **Nastavak -ao**. Mandić piše: *Nijedno Slovo izpuftiti nevalja, koje je u dobromu Izgovaranju csuje; ovako pifati valja: pjevao, imao, a nie: pjevo, imo*. (Uputjenje, 37)

U *Kuchniku* nalazimo primjere: *Pofao, upisao, znao, pristao, Pavao*. Nisam našla primjere sažimanja **ao** u **o**.

2. Slovo h.

a) Mandić piše da u *fviemah jednoslovnimah Riecsmah Imenah za glasovitimah Slovih a, i, u slidi h za produljenje Slovke; na priliku: Strah, Prah, Grih, Duh, Kruh, Grah*. (Uputjenje, 38)

U *Kuchniku* nalazim primjere: *Grih (3), Kruh (210), Grah (331)*.

b) U trechemu i sheftomu Prigibanju tako u pridavnimah, kako i u oftalimah Imenah potribno jeft k'fvershnoj slovki Slovo **h** pridati: n. Pr. Vamih od mlogih Ljudih Fala dajeje. Ovako: Svimah, njimah, jednimah. (Uputjenje, 38)

U Kuchniku nalazim primjere:

... Svoje ime, to je znano Svimah...(36), ...Već' Glad tira, da po Sitvah grizu...(97) ...ostavljam onimah ..., ...dogodife tugjimah Slovih ..., ...da Spafitelj Svita u ovih Prilikah(...) ...u drugimah Miftih...u fvojih Pifmih sluxe..., ...u ovakoviemah Riecsmah... (Svi su primjeri iz proslava Dobrovolji Shtiocse!)

3. Slovo **h** je **suvišno** u Riecfi zamishljen, u Riecfi Hrana; kako takojer u poslidnoj Slovki Riecfih Imenah u prvomu Prigibanju mlogoverftnoga Broja, i **j** u Pridimenu koji u Prigibanju prvomu jednaverftnoga Broja jefu odvishje; n. Pr. Zamisljen, Rana, koi, Imena, Pisma. (Uputjenje, 40)

U Kuchniku nalazim dosljedno primjer Rana i nedosljedno koi i koji.

4. Vjerojatno je Mandić uočio da se slovu **c** dodaje **z**, jer ističe: Neglasovito Slovo **z** k'Izgovaranju Slova **c** nishta nepomaxe, tako ono u ovakoviemah Riecsmah pifatife neima, kako ove jefu: Otacz, Zimljicza, cielo,, nego: Otac, Zimljica, cielo, i. t. d. (Mandić, 36)

Kuchnik dosljedno provodi ovo pravilo.

PRAVOPISNI ZNAKOVI

Pravopisni znakovi služe da se odredi kako što treba čitati ili razumjeti. Kuchnik slijedi norme Uputjenja u pisanju izostavnika, crtice, spojnice, zareza, točke sa zarezom, dvotočja, točke, zagrade, paragrafa, što pokazujem u sljedećim primjerima. (Primjere navodim ovako: prvo pišem današnji naziv, zatim naziv i pravilo iz Uputjenja, te primjer iz Kuchnika)

1. **Izostavnik**, Zlamenje Okratjenja illiti Apostroph (') ftoi ondi, gdje glasovito slovo u Vershu, illi drugacjie radi dobroglafnofti izpuftjafe. (Uputjenje, 42)

U Kuchniku se izostavnik nalazi u velikom broju. Najčešće označava da je izostavljeno samoglasno slovo u veznicima, priložima, prijedlozima, glagolima na -ti i -ći, te imenicama. Evo primjera.

nek', il', sad', neg', Mat', Njem'se, men'se, radit', pocfinit', s'Pomljom (6), s'Putu (8), s'Sikirom (11), k'Poslufe (7).

Velik broj primjera pokazuje da S. Relković umjesto izostavnika piše crticu:

s-Prolitja (167), s-Dunavom (267) s-Vruchine (346), s-toga, (54), s-chimgod (55), s-ifte (58), k-tom'je (81), s-mlogog (210) itd.

2. **Crtica**, *Zlamente Razdilenja (-) pokazuje Shtiocu da on razdijene Slovke Riecfi zajedno shtiti ima.* (Uputjenje, 42)

U proslovu *Kuchnika* nalazimo primjere:

fva-kom, izgova-raju, zadovolji-ti, Uko-ra, uz-derxajuchi, ktio-fam, mo-rebitchu, nashav-shi, naj-du, itd.

3. **Zarez**, *Zarezah illiti Komma (,) dieli Riecfi, koje potribnim Nacfinom zajedno nefpadaju, alli nishtamanje k'cielomu Izreku valjaju; o ovim takoder dielefe manje Izreke, koje saftavljađu Diele vechih Izrekah.* (Mandić, 48) Primjer:

Malenfam ja, i nemoguch, k'Slavi Glasovitog Imena Njiove Ekscellencie, koje tolikimah Dostojanstvih pravo zasluxene Vridnosti jeft odicfeno, i proslavljeno, ovim moim Poslom shtogod pridati, vechma poznajuchi, da bi iftog Preuzvishenog Njiovog Imena vas oni Ugled i Vridnost Knjixici mojoj priftaje, koju ona ni od febe, ni od mene neima. (Proslov)

4. **Točka sa zarezom**, *Zarezna Dioka (;) se piše kadafe shto za Iztolmacsenje illi za Pokazaje pridhoseche Izreke navadjafe.* (Uputjenje, 44) Primjer:

Kada fmotrish, dafamfe ja u ovoj Knjigi fvitovnim Poslom zabavio, koifam Dushobrixnik, illi duhovni Csovik, nemojme ukorno potvorati, dafam Serp u tugju Xetvu unio, to jeft: dafamfe onim zabavio, shtomefe nedotiche, kano Duhovnika; misliofam, dafe meni, kano takvomu, fvaki oni Pofao, Zanat, i Znanje priftoi, koi, nefmetajuchi mođu Duxnost duhovnu, ni Boga, ni Iskernjega neuvridjuje (... , Dobrovoljni Shtiocse)

5. **Dvotočje**, *Dvostruka Dioka (:) ftoi medju pridnjom i poslidnjom Izrekom duljega fvedoreka.* (Uputjenje, 44) Primjer:

Od Pravopifanja i Ricfih kojimahfamfe sluxio, i o kojefe mlogi Nashinac u fvakođ nashkođ Knjiki najprie zapne, nechufe mlogo prigovarati, jerje dofada fvaki pifao, kakođe znao, i ktio; samo to imam

rechi, da; dogodife tugjimah Slovih, to jeft: latinskimah sluximo, dotle moramo ona medju sobom.. (Dobrovoljni Shtiocse).

6. **Zagrada**, *Zlamente Umishanja* (), *ilili Parenthesfis shtogod zatvara, shto k'Razumu Govorenja fpada, alli potribno nie s'njim fvezano.* (Uputjenje, 48) Primjer:

...kakonam valja od nashih Poslovah Dar Bogu na Oltar doniti, kako od iftih valja Iskernjemu dilovanu Ljubav ukazati, kako valja tergovati (famo ne u Cerkvi, koja Kucha Molitve jeft!).. (Dobrovoljni Shtiocse)

7. **Crta**, *Zlamente Pocsivanja, illi Priftajanja* (-) *služi za ucsiniti pazljiva Slushaoca shto kano naknadno, illi neobicfajno u Napridak slidi.* (Uputjenje, 50) Primjer:

Iz ovoga vadim, da nifam ovim Poslom obishao Zvanje, i Stanje moje, negofam cfinio ono, shtofe i mene, kano sovika u druxftvu xivuchega doticfe! - nemetjemfe u vishja Znanja. (Dobrovoljni Shtiocse)

U *Kuchniku* se nalazi velik broj crtica koje zaustavljaju iskaz ne samo na kraju stiha, nego i u sredini. Primjer:

*Bog Csovikom vaskolik'Stvor fmirih! -
Zashto? - nego, da videch' gotovo
Csovik fvashto, pozna Dobro ovo. (3)*

ZAKLJUČAK

Antun Mandić je *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu Narodnieh Ucsionicah u Kraljestvu Slavonie, 1779.* u prvom redu namijenio školi kao pravopisni udžbenik, ali je normirajući slovo-
pis otvarao put zbližavanja sa slovo-
pisnom i pravopisnom praksom u ostalim hrvatskim krajevima.

To jasno pokazuju činjenice: bečka je vlada 1783. propisala *Uputjenje* kao obvezatan udžbenik u narodnim školama Kraljevine Slavonije; pravopis prihvaća Ličanin Joso Krmpotić, pod čijim je utjecajem i Joakim Stulli Dubrovčanin preradio svoje *Rjecosloxje*; u slavonskoj književnosti mnoga književna djela slijede Mandićeve norme.

U članku je usporednom metodom pokazano da je i koncem 18. stoljeća, 1796., Josip Stipan Relković u *Kuchniku* slijedio slovo-
pisne i pravopisne norme koje je propisalo *Uputjenje*.

LITERATURA

Izvorna

1. Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Uscionicah u Kraljestvu Slavonie. Anleitung zur slawonifchen Rechtfschreibung zum Gebrauche der Natinalfchulen in dem Königreiche Slawonien, Ofen 1779.

2. Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potribu narodnieh Uscionicah u Kraljestvu Slavonie. Anleitung zur slawonifchen Rechtfschreibung zum Gebrauche der Natinalfchulen in dem Königreiche Slawonien, Ofen 1810.

3. Josip Stipan Relkovich. *Kuchnik shto svakoga Miseca priko Godine: u Polju, u Berdu, u Bashcsi, oko Marve i Xivadi, oko Kuche, i u Kuchi csiniti, i kako Zdravje razloxno uzderxati ima, Iz dugovicsnog Vixbanja ftarih Kuchnikah povadih, i u Slavonskom Glafu izdade Josip Stipan Relkovish od Ehrendorf, Slavne Diakovacske Biskupie Shtaabski Parok u Vinkovcih. U Osiku, Slovih Ivana Martina Divalt privilegiratog Knjigotifca. 1796.*

Znanstvena

1. Babić, Stjepan. *Jezik starih hrvatskih pisaca u Slavoniji.*// Prilozi Simpozija Slavonska vojna krajina, Zagreb, 1967.

2. Babić, Stjepan. *O hrvatskomu pravopisu nekad i danas*, Jezik, 1990.

3. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.

4. Kolenić, Ljiljana. *Riječ o riječima, Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1998.

5. Matić, Tomo. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, HAZU, Zagreb, 1945.

6. Matić, Tomo. *Nastojanja Josipa S. Relkovića na podizanju školske nastave u njegovu zavičaju.*// Simpozij Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti, 179-190 (1968.) Vinkovici-Zagreb

7. Maretić, Tomo. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU, knj. 9, Zagreb, 1889.

8. Maretić, Tomo. *Jezik slavonskijeh pisaca*, JAZU, Zagreb, 1908.

9. Moguš, Milan. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod, Globus, Zagreb, 1993.

10. Moguš-Vončina. *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 11, Zagreb, 1969.

11. Pavić, Matija. *Književna slika Slavonije u 18. vieku*, Glasnik Biskupije Đakovačke i Srijemske, 5., 8., 9., 10., 11. (1889.) Đakovo

12. Pintarić, Ana. *Antun Mandić i Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnieh Uscionicah u Kraljestvu Slavonie 1779.*, pogovor, Matica hrvatska Ogranak Osijek, 1998.

13. Tafra, Branka. *Slavonski gramatičari u 18. stoljeću.*// Vrijeme i djelo Matije Antuna Relkovića, 133-140 (1991.) Osijek

14. Vince, Zlatko. *Udio Slavonije i Dalmacije u oblikovanju hrvatskog književnog jezika.*// Sedmi međunarodni kongres slavista u Warszawi, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1973.

15. Vince, Zlatko. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

16. Vončina, Josip. *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU, knj. 368, Zagreb, 1975.

17. ... *Spomenica o stopedestgodišnjici Državne gimnazije u Vinkovcima 1780.-1930.*, Prva hrvatska dionička tiskata u Osijeku, 1930.

* Kurzivom su otisnuti primjeri preuzeti iz *Uputjenja* i *Kuchnika*.

** Pisanje navoda: ako je navod iz *Kuchnika*, onda pišem samo stranicu s koje je navod preuzet. Ako je navod iz ostale literature, onda pišem naslov knjige i broj stranice.

THE INFLUENCE OF MANDIĆ'S "UPUTJENJA" ON RELKOVIĆ'S "KUCHNIK"

Antun Mandić, the bishop of Đakovo and a prominent Slavonian cultural person from the second part of the 18th century, his "*Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucsionicah u Kraljestvu Slavonie*" in Budim in 1779.

Seventeen years later, in 1796, Josip Stipan Relković, a bishop of Đakovo and Srijem, published in the spirit of Enlightenment "*Kuchnik*", where he advised "*kuchniku koji Oblaft ima fverhu Ukuchanah fvojih, koi za fva Dilla i Poslove njiove mora znati*". This paper tries to answer the following question: did and in what degree Mandić's "*Uputjenje*" influence the writing and spelling of Relković's "*Kuchnik*".